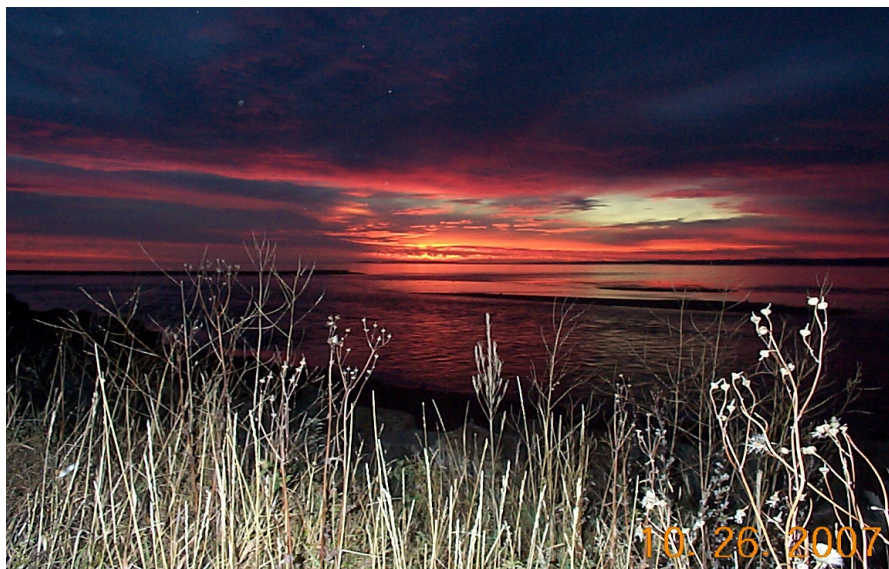

Southern Gulf of St. Lawrence Coalition on Sustainability

Traditional Ecological Knowledge Working Group

Climate Change aqq ta'n tl-a'taqatten ujit nuji-npisune'ka'tijik
teleyawltijik tapu'kl Mi'kmewe'l l'nue'katil NB

Executive Summary

March 2008

Authors:

Chantal Gagnon, SGSLCS

Adela Levi and Franklin Levi, Elsipogtog First Nation

Colleen Gauvin and Nora LaBillois, Uqpiqanjig First Nation

Funded by: Natural Resources Canada: Climate Change Impacts and Adaptation Program (CCIAP)

Transcribed by: Serena Sock, Elsipogtog and Mona Francis, Elsipogtog

Nikana'sikewe'l Klusaqn

Wla Traditional Ecological Knowledge (TEK) maw-lukutite'wjek tleyawultijik Southern Gulf of St. Lawrence Coalition on Sustainability (SGSLC) wejiaq suliewey Canadian Climate Change Impacts aqq Adaptation Program of Natural Resources Canada nikana'tu'tij lukowaqn weja'tekemkekk Peskewiku's 2007 we'kaw Siwkwewiku's 2008 toqo wiaqiw-ankita'suatemi'titl Mi'kmew'l npisunn tapu'kl ta'n tel-mawo'tu'nl ta'n tujiw tel-nmitu'tij climate change-ik na kji'tten nuta'qtn piltui-mknmen. Tapu'kl l'nue'kati'l mekenasikepnn na Elsipogtog (Big Cove) aqq Ugpiganjig (Eel River Bar) toqo etekl eastern New Brunswick.

Wla lukowaqn na ketu' ankaptasikl tapu'kl l'nue'kati'l l'miaq klu'lktn kiswa kisi-mknasiktn npisunn l'miaq climate change-ik. Wla lukowaqn ankita'suatmi'tij Aboriginal Heritage Garden ujit ta'n tli-anko'tmi'tital aqq ta'n tli-kwenmi'tital npisunn, nuji-npisune'ka'tijik aqq ujit ta'n te'sit l'nu*.

Ta'n tla'tagetten

Wla l'ukowaqn na nikana'toq newte'jit nuji-pipanikesit tleyawit Kjipuktuk (Halifax), aqq tapusijik nuji-pipanikesijik tleyawijik kitk l'nue'kati'l. Kitk l'nue'kati'l na mawo'la'tijasukom te'sijik kiswa newtisikesijik mimajuinu'k ta'n nenemi'titl npisunn kiswa sa'qewe'l l'nueye'l ketlamsetasimkewe'l. Wla mimajuinu'k na ta'pu il-pipanimujik. Na wla tapusijik nuji-pipanikesijik na ta'pu pemkopa'la'tiji wla mimajuinu'k aqq etlewistu'tijik. Na amskwesewey etlewistu'ti'titek na wesku'tmi'tipp climate change aqq ta'pueweyekk pemkopita'titek na wesku'tmi'tipp ta'n tel-pilua'sik wskwitqamu. Na tapu'kl mawio'mi'l pemiaqsepnn, ujit kitk l'nue'kati'l, na kisi-te'emi'tiss maw-tlewistu'itaqq aqq maw-lukutitaqq. Ta'n koqoey kisi-wsku'tasiksepp wla mawio'mi'l na mawa'tasiksepnn aqq ankaptasiksepnn aqq ewi'kasiksepnn wi'katikniktuk. Klapis, na mawio'miktetew ujit ta'n tl-kinua'tuaten ta'n koqoey kiswa'suatasiksepp. Na mawita'ten Apiknajit 29, 2008 aqq ta'n nikanpukua'tijik na kinua'tuaten ta'n kisi-tliaq wla lukowaqn aqq ilsutasiktetew ta'n koqoey kisi-pilua'tasiktetew.

Ta'n tel-sa'se'wa'sik aqq ta'n kis-tli-siawawsultitesnuk

Ta'n koqoey nemitu'tiss aqq sespete'tmi'tiss wla mimajuinu'k ujit climate change na sa'se'wita'qsepnn kesikl (me' nike' tekele'jk wastew aqq me' eptek), ta'n tett i'-samqwanikiskeksepp na nike' kispatek, apsiska'sikl na'taqamtl aqq ejiklapuekl pku'optl. Sespeta'suatasik ta'n teli-klu'lk samqwa'n, l'miaq lukowaqna'ltu ta'n tel-sa'se'wikikek kiswa ta'n teli-e'wasik maqamikew, na kisi-nmitu'tij nme'jk aqq wi'sisk kesko'lijik aqq wetapeksulti'kul** na kesko'ltikl. Eimu'tijik wi'sisk stike' kopjawejk aqq plamu'k, kesko'ltijik ta'n tujiw teltek majita'new. Tlueness, awsami-naqsi kiswa awsami-pkije'k peyta'tij, skmtuk mu kisi-ila'lsulti'kw ta'n tl-mimajunsultitaqq (wilu'wow, siwkw, wikual aqq me').

*l'nu; historical word for human being.

**wetapeksulti'kul; wild plants

Me' sespeta'suatasik ta'n tl-a'siktetal npisunn ta'n tel-pm-nulmi-sa'se'wikiskek aqq ta'n teli-mtuikiskek. Ta'n teli-mtuikiskek na me' sespeta'suatasik ujit ta'n l'nu kisitoql (awti'l, samqwano'kuoml, wenjikuoml, aqq me').

Mimajuinu'k ta'n kisi-mawlukutipnik nemitu'tij ta'n koqoey maw-nuta'q ujit ta'n nuji-npisune'ka'tijik ta'n tett tleyawultijik. Na wekla:

- Entasik ta'n tel-kina'matmk ujit ta'n teli-mknasik npisun,
- Ta'n pem-tli-tkle'jk maqamikew,
- Kisi-l'ta'new ta'n tett etli-alsutasik ujit mknemnew npisun,
- Ta'n tel-piluo'ltijik mimajuinu'k ta'n tett tleyawultijik,
- Ta'n teli-ilsutmi'tij tepaw ta'n wikultijik ktekik mimajuinu'k,
- Ta'n eymu'tijik nutqo'tijik ta'n siawa'tutaqq kejitaqn,
- Ta'n koqoey saputa'tu'tij kisku'mimajuinuk ujit koqoey ta'n tel-sa'se'wa'sik,
- Ta'n kisi-te'tasik ta'n tel-weketasikteten maqamikew,
- Awsami-mknasik npisun,
- Wi'katiknn aqq pile'l kisitaqn stike' GPS (na apoqnmuekl ta'n teli-kji'teken aqq nuta'q kina'masin ta'n tel-weketasik),
- Eyk koqoey ta'n ma' kisi-lukowaqna'tu'n (ujit Species at Risk Act (SARA)) na kisi-amsela'tuatesk wmimajuaqnm aqq mu teli-ktlamsutasulti'kw l'neuye'l wla'tqnmual, aqq
- Ta'n tel-ma'muni-ewla'tasik wskwitqamu aqq ta'n teli-ankaptasik.

Kepme'kl npisunn aqq ta'n nuji-npisune'ka'tijik na kejitu'tij ta'n tl-mimajunnetaqq l'miaq climate change-ik:

- Npisunn na kisi-mimajunsital aqq tektetal ujit elmikni'kewaqq***,
- Ta'n nuji-npisune'ka'tijik na kaqi-kji'tu'tij ta'n koqoey kniskamijinaqi'k kisi-ktanmuatipp aqq me' tepi-pukwelkik ta'n wenik kejitu'tij aqq kisi-siaw'atu'taq me' wejkwi-punqeql.
- Nuji-npisune'ka'tijik ne'kaw nemitu'tij ta'n koqoey pem- sa'se'wa'sik ke's mu wen piluey aqq me' ketu' majulkwatmi'tij ta'n tujiw koqoey sa'se'wa'sik,
- Mikmewa'j na nata'-melkulktek aqq kisi-saputa'ttew ta'n ketu'-tli-mtue'k elma'tekemk,
- Nikani-ankita'suatasik ta'n tliatew ujit l'uiknek elmikni'kewaqq me' na siawi-wtapeksultitaqq.

Wla etekl na maw-nuta'ql ankaptasikten nike' me' na elmikni'kewaqq kji'tutaqq ta'n kisi-tla'tasikteten.

- Siaw-ila'ta'sik ta'n telo'ltimk l'nue'katiktuk (matnaqkatasik amsalweketasikl npisunn aqq puktewijk, ankaptasik ewlo'taqn aqq apoqnmultinew aqq mawi-npisultinew) na apoqnmattal l'nue'kati'l ujit wlo'taqn.
- Nikan-kiskaja'lsultimk ujit koqoey amsela'sik me' na kiskajo'ltiten aqq ila'tasikteten.

***elmikni'kewaqq; future generations

- Amuj pa na kejitu'tij aqq nestimi'tij ta'n tewji nu'taq kiskajo'ltinew mimajuinu'k me' na kji'tutaqq ta'n tla'taqetaqq l'miaq koqoey amsela'sik.
- Amuj pa nestasulti'kw aqq kekina'masulti'kw ta'n tel-ktlamsutasultisni'k kniskamijinaqi'k me' na kisi-siawa'ttesnuk kinu.
- Wi'katiknn kiskajo'tasikl ta'n l'nuk nikana'tu'titl aqq kekina'matmi'titl.
- Ta'n koqoey kejtasiq aqq wejkwapeksultimk, npisunn aqq climate change.
- Ta'n nikanpuku'ltijik mimajuinu'k ujit apoqnmatmnew npisunn, aqq wi'kasikteten klusuaqnn.
- Anko'tmn ta'n koqoey ki's etek stike' Aboriginal Heritage Garden aqq ta'n tett etl-kepme'kl npisunn.

Ta'n kis-tl-wsua'ttesnuk aqq ta'n tl-a'taqetten

Ankaptasikl wla tapu'kl ila'tekemkewe'l ujit apoqnmatmnn kitk l'nue'kati'l ta'n tel-mawa'tasiktetal npisunn, nike' nmitasikteten ta'n koqoey kelu'lk aqq ta'n kis-tl-siawa'tasikteten.

Aboriginal Heritage Garden

Wetapeksimkewe'l: Aji-mlkikno'ltimk, maw-lukutimk aqq welo'ltimk.

- Siawa'tasik kejtitaqn ujit mset elmikni'kewaqq aqq ujit mset mimajuinu'k.
- Ta'n etl-mawo'tasikl npisunn, aqq
- Lukowaqnn ujit l'nue'kati'l.

Ta'n koqoey naqanuksi'kw: Suliewey,

- Ta'n nikanpukuit etuk jel ma' tewji-ksite'tmukul npisunn aqq ta'n tl-siawa'sikteten, aqq
- Etekl npisunn etuk jel ma' kisi-kwenukl ta'n mimajuinu'k ketu'i-kwenmi'titl.

Anko'tasik ta'n tett etli-kwek

Wetapeksimkewe'l: Na'tuen i'tew ta'n siawa'tutew kejtitaqn,

- Anko'tasikl ta'n te'sekl wetapeksulti'kul.
- Ejikla'tasikl aqq ika'tasikl ta'n tett me' wli-kwektetal npisunn,
- Anko'tasikl npisunn me' na ma' amselweketasinukul,
- Kisi-siawa'tasiktetal ta'n koqoe'l nuta'ql (stike' anko'tasik samqwan, maqamikew ta'n tepkisa'tasik).

Ta'n koqoey naqanuksi'kw: Nuta'q maw-lukutinew mset kepno'lewaqq,

- Ta'n te'sit kekkunk kejtitaqn na mu ne'kaw pipanimamukw ta'n tujiw koqoey wesku'tasik.

- Mtue'ktetew ta'n tel-kisa'let majulkwatmnew ta'n koqoey kisi-ilsutasik.
- Ta'n te'sit mimajuinu aqq nikanpuku'wa'tijik nsetmnew aqq kepmite'tmnew ta'n tel-kepme'k aqq ta'n teli-anko'tasik maqamikew.

Wla Aboriginal Heritage Garden aqq anko'tasik wskwitqamu na tetpi-klukl ujit npisunn aqq ujit ta'n nuji-npisune'ka'tijik. Mset koqoey ta'n teliaq ujit npisunn aqq ta'n koqoey kejitutij ta'n nuji-npisune'ka'tijik, aqq majukuatasik ta'n telua'tipnik na kisi-kutiktetal npisunn. Ijka' ila'tasik aqq menaqa anko'tasik wla Aboriginal Heritage Garden aqq me'tetapu'-weketasik maqamikew na nuta'qtetal me' na nentesnuk npisunn we'kaw l'uiknek elmikni'kewaqq.

Ta's ki's ewi'kasikepp wla wi'katikniktuk na teluisik "ta'n kisi-tli-wsua'ttesnuk aqq ta'n tla'taqatten" na nemitoql naqamase'kl ta'n koqoe'l nuta'ql ujit npisunn ta'n kisi-kwektetal. Stike' to'q ika'tasikl wenji'kuomji'jl ta'n tli-kwenasiktetal npisunn aqq ika'taqane'l aqq ewi'kasik wi'katikn teluaq amuj pa ta'n teli-anko'tasiketew wskwitqamu, ankaptasik ta'n eymu'timk aqq melkiknaql klusuaqnn ewi'kasikl ujit ta'n kisi-ilsutasikepp.

Kespetekewe'l klusuaqnn

Wla Aboriginal Heritage Garden – l'miaq nikana'tu'tij Ugpiganjigewaqq – l'miaq wli-kwenasik aqq wli-anko'tasik npisunn ta'n teli-ilsutasikepp na wtapeksultitesnuk jel iapjiw luiknek elmikni'kewaqq. Maw-kepme'k anko'tasikten ta'n etli-kwekl npisunn me' na pkitawsiktetal aqq naqamase'ktetew ta'n tli-mnknasiktetal. Amuj pa na nikanpukua'tijik majulkwatmi'tij ta'n koqoey kisi-ilsutmi'tipp. Npisunn na ma' kisi-newtikwenukul, elita'suatkl ktekl npisunn ta'n mawi-kutikl wijey teliaq ujit mimajuinu'k.